

GRAFIES COINCIDENTS DE COGNOMS CATALANS AMB ALTRES ESTRANGERS

Antoni Llull Martí

XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Selva, 2005

Entre els llinatges catalans n'hi ha unes quantes dotzenes que posats per escrit, coincideixen, exactament amb altres pertanyents a distintes llengües. De vegades tenen el mateix origen i la coincidència s'estén fins i tot al significat, però en algunes ocasions es tracta de formes de procedència molt distinta que per molt que siguin iguals en la grafia no tenen entre elles cap relació semàntica ni etimològica. D'uns i altres n'he seleccionat uns quants que tot seguit us mostraré i comentaré, i esper que tot plegat ho trobeu interessant.

Hi ha una sèrie de formes de llinatge procedents de noms bíblics que, com els noms dels que procedeixen, es troben igualment escrits en moltes llengües. Tals són els casos d'*Abraham*, *Adam*, *Gabriel*, *Daniel*, que, talment els podem trobar en dotzenes de llengües, com a noms i com a cognoms. Altres també són usuals en moltes llengües, però la seva forma difereix una mica entre una i altra, com són el casos de *Rafel*, *Miquel*, *Mateu*, *Joan*, *Thomàs*, etc. També n'hi ha uns quants que procedeixen d'adjectius i els tenim amb grafia totalment coincident, en castellà i català, com són *Alegre* i *Amador*, o en català i francès, com *Gras*, *Gris*, *Gros* i *Fort*, i el cognom *Porter* el trobam, talment, en anglès, tot i que en aquesta llengua es llegeixi /'po:tə/. *Moll* el trobam en anglès i en alemany, però amb significació i pronúncia distinta a la que té en la nostra llengua. I també es dona el cas de cognoms estrangers que semblen catalans, però que no ho són, com l'anglès i francès *Barrat* (pronunciat /'bærət/ i /ba'ra/), o el francès *Garrot* coincident, en l'escriptura, amb *garrot* o els també francesos *Gendre* i *Granat*, coincidents amb 'gendre' i 'granat', que no he sabut trobar, com a cognoms, en la nostra llengua. No faig comptes però, estendre'm a parlar d'aquests i he dedicat la meua atenció a altres que us mostraré tot seguit, en alguns dels quals hi trobarem relacions més complexes que la simple coincidència gràfica.

Els comentaré per ordre alfabètic, i per tant començ per *Bach*, amb *-ch* finals, que coincideix, en la forma escrita, amb el cognom del famós músic alemany Johann Sebastian Bach, i també correspon a un cognom anglès, *Bach*, pronunciat /beitʃ/ o /bætʃ/, que com l'alemany, significava en anglès antic (en l'actual no s'usa) 'torrent', o 'rierol', mentre que el nostre *Bach* és un derivat del mot *obac*, usat també en femení, *obaga*, derivat de llatí *opacum*, que significa 'lloc on hi pega poc el sol, ombrívol', del que en trobam alguns exemples a la toponímia de Mallorca: *es Obacs* és una antiga possessió dins el terme de Puigpunyent, *s'Obac* és una possessió dins el terme de sa Pobla, i el *Coll de s'Obaga* es troba dins el terme d'Es-

corca, entre sa Calobra i el torrent de Pareis, i *Obac* és també un llinatge català, tot i que inusual o molt poc conegut a Mallorca.

Seguint amb l'ordre alfabètic, tenim *Barat*, un llinatge molt poc corrent en català. Moll no l'inclou en el llibre de *Els llinatges catalans*, però segons Coromines és un «cognom molt difós en el Principat».¹ El trobam també en francès. És el cognom de Santa Magdalena Sofia Barat, fundadora de les religioses del Sagrat Cor, nascuda a Joigny, a França, el 1779. A Palma hi ha un col·legi amb el seu nom.

Que *Barba* s'escriu de la mateixa manera en català i en castellà tothom ho sap, però també s'hi escriu en italià, en occità i en el retoromànic parlat a Suïssa. O sigui, que com a mínim el tenim en cinc llengües i possiblement el trobaríem en qualcuna altra. *Barba* o els seus equivalents ha estat usat com a llinatge en moltes llengües, i en les llatines és fàcil d'identificar encara que no coincideixi totalment amb la forma catalana, com el francès *Barbe* i en el romanès, *Barb*?, que no té més diferència en l'escriptura del nostre que un signe diacrític en forma d'arc invertit sobre la darrera *a*, signe que indica que es pronuncia com la nostra en el mateix llinatge. *Beard* en anglès ja no s'assembla tant, però té el mateix origen llatí, i l'alemany *Bart* prové d'un mot germànic emparentat amb el llatí a través de l'indoeuropeu del que provenen ambdues llengües. També és usual com a cognom, el nom de la barba en rus, amb la forma борода, (boroda) de la que se'n deriva el nom del gran músic *Borodín*. *Barbat* en català significa 'que té barba', i també el trobam en occità, i com a llinatge francès, segurament procedent d'aqueixa llengua o del català.

Barral és un cognom molt poc corrent en català, conegut quasi per tothom per ser el d'un escriptor i editor català, Carles Barral. Coincideix gràficament amb el francès *Barral*, però possiblement no tenen el mateix origen. *Barral* en català està documentat com a nom personal des de l'Edat Mitjana, i sembla una variant del nom germànic *Barrau*, i així ho dona com a segur Joan Coromines.² Segons Dauzat,³ seria derivat de l'antic occità *barrau*, 'barril' o 'barral', però em sembla més probable que provengui del mateix nom germànic indicat com a ètim del nostre.⁴

Seguim amb *Bosch* (escrit, com sol fer-se en el cas del llinatge, amb *-ch* finals). Resulta que aquesta forma coincideix gràficament amb la d'un cognom alemany i holandès, i amb tot i que la pronunciació sigui distinta en cadascuna de les tres llengües, (/bɔsk/ en la nostra, /boʃ/ en l'alemanya i /bos/ en l'holandesa), la significació és la mateixa. En alemany també s'hi troba *Busch*, d'escriptura un poc distinta però pronunciació quasi idèntica a la de l'anglès *Bush*. L'ètim per a tots és el mateix, si bé en alguns casos el derivat pot tenir la significació de 'bosc' i en altres, com en el cas de l'anglès, de 'matollar o garriga, o bosc baix', que a alguns llocs de Catalunya li diuen *mata*, com en castellà, mot que trobam en molts de topònims catalans: Matagalls, Matamala, Mataplana, etc., i en molts de castellans, com Matabueña, Matagorda, Matamoros, etc. El llinatge *Mata*, per tant, pot coincidir semànticament amb l'anglès *Bush*, i gràficament amb el castellà i el portuguès.

¹ COROMINES, JOAN, *Onomasticon Cataloniae*, t. II, p. 341.

² Així ho afirma Coromines a op. cit., II, p. 355, on cita *Barrallo* i *Barraldus* a doc. de l'any 1234, i *Seniofred Barral* a doc. de l'any 1016.

³ DAUZAT, ALBERT, *Dictionnaire des noms et prénoms de France*, Larousse, Paris, 1951, p. 27.

⁴ KREMER, DIETER, *Die Germanischen Personennamen in Katalonien*, Barcelona, 1969-1972, cita *Beraldo* a un document de l'any 913 i *Beral* a un de l'any 1081, que podrien ser formes més antigues del citat per Coromines com a ètim de *Barrau* i *Barral*.

Entre els personatges que han duit Bosch com a cognom, (en aquest cas hauríem de dir /bos/) el més conegut és el pintor holandès *Hieronymus Bosch*, que visqué entre els segles XV i XVI, el nom del qual fou castellanitzat amb la forma *Bosco*. Però qui més ha donat a conèixer internacionalment el cognom *Bosch* és l'enginyer alemany, nascut l'any 1886 i mort el 1942, Robert August Bosch, que treballà als Estats Units amb el famós inventor Edison, i tornat a Alemanya fundà, a Stuttgart, una indústria que fabricà principalment bugies per a motors de cotxe, magnetos, equips d'injecció i molts altres productes per a la indústria de l'automòbil, i avui en dia fabriquen també rentadores, aspiradores i altres electrodomèstics. Quan jo era jove i encara no coneixia més llengües que el català i el castellà, quan veia els anuncis dels productes *Bosch* em pensava que es tractava d'una marca catalana, i supòs que de la mateixa manera molts dels turistes holandesos i alemanys que passen per la plaça del Rei Joan Carles I, a Palma, es deuen creure que el popular Bar Bosch és d'un compatriota seu o en duu el cognom.

Un altre coincidència curiosa, o més ben dit, vàries coincidències, són les del cognom català *Condom*, que el Diccionari d'Alcover i Moll posa que es troba a Arenys de Mar, Armentera, Bescanó, Calonge, Corçà, Figueres, Flaçà, Foixà, Gir, Jafre, La Pera, Palamós, Rupià, Sans, i Ventalló, nom que coincideix amb el d'una ciutat francesa, en el departament de *Gers*, entre Bordeus i Tolosa, i d'una altra població de la comunitat d'*Aveyron*.⁵ El nom d'aquestes dues poblacions sembla que prové d'una combinació d'un antropònim d'origen no molt clar, *Condu*s que unit al mot cèltic *mágos*, 'camp', haurien fet *Condómag*, que finalment es quedà en *Condom*, pronunciat en francès /kõ'dõ/. És possible que durant l'Edat Mitjana hi hagués algunes famílies que emigrassin de *Condom* a Catalunya, que no era molt enfora i podia arribar-s'hi a peu, i que d'aqueixes sortís el llinatge català.

I ara ve la segona coincidència, que quasi podríem qualificar-la de fatal. Es conta que en el segle XVII, un metge de la cort del rei Carles II d'Anglaterra que nomia *Condom*, o, en la pronúncia anglesa /'kændəm/, va inventar un artefacte fet de budell que oferí al rei com a contraceptiu o per evitar-li contagis veneris. No hi ha a Anglaterra cap lloc anomenat *Condom*, per la qual cosa aquest metge, si és que va existir, cosa que no està prou clara, devia ser oriünd d'una de les poblacions franceses esmentades. I a aquesta cosa, començaren a dir-li *condom* a Anglaterra i amb aquest nom passà a França, on encara ho escriuen talment, però llegint /kõ'dõ/. En castellà, llengua en la que no existeix en so de *m* final, així com feren en el cas de Colom, el descobridor d'Amèrica, substituïren la *ema* per *ena*, i el mot quedà transformat en *condón*, i del castellà passà al català talment, acabant per entrar al diccionari normatiu amb la forma *condó*. Però, és que resulta que en català també existeix el llinatge *Condó*, que sembla que no té res a veure amb el mot que vénc comentant, sinó que més tost sembla provenir del mot medieval *comdor*,⁶ que era un títol nobiliari immediatament inferior al de vescomte. I en anglès també hi ha el cognom *Condon* /'kændəm/ que no té cap relació semàntica amb *Condom*, si bé un i altre sembla que tenen un origen cèltic.⁷

Costa és un cognom que pot aparèixer en català, en occità, en portuguès i en italià, amb significats coincidents, però també es troba *Costa*, (i *Costas*) entre els immigrants grecs a

⁵ ALCOVER SUREDA, ANTONI M. / MOLL I CASESNOVES, FRANCESC DE B. & ALT. *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma, 1926-1962, t. III, p. 378.

⁶ ALCOVER / MOLL, op. cit. t. III, p. 377.

⁷ HANKS, PATRICE & HODGES, FLAVIA. *A Dictionary of Surnames*. Oxford, New York, 1988, p. 120.

Anglaterra i als EUA., i segurament a altres països i en altres llengües, com a derivat, hipocorístic, del nom propi Κωνσταντιος (*Konstantinos*),⁸ procedent del llatí *Constantinus*, nom del famós emperador romà en honor del qual es donà el nom de Constantinoble a l'actual Istanbul.

Gall a Mallorca només el coneixem com a malnom, però a Catalunya es troba com a llinatge. Probablement es tracta del nom de l'animal, potser en principi un malnom. En francès, escrit talment, sembla que representa el nom llatí *Gallus*, que podria haver-se referit, en principi, al nom del gall, escrit igualment *gallus*, però també pot provenir del nom ètnic *gallus*, 'de la Gàl·lia'. La popularitat del nom, a partir del segle VII, fou deguda a la fama de Sant Gall, fundador d'un monestir al sud del llac Constança, a Suïssa. També és *Gall*, pronunciat /go:l/, un cognom britànic, d'origen celta, que sembla que significa 'foraster' o 'estranger'.⁹

Un altre coincidència gràfica en anglès, francès i català, és la del cognom *Gay*, escrit amb *y* final. Fonèticament presenta diferències, puix que en anglès es diu /gei/ i en francès /ge/, però la significació és la mateixa, 'gojós, alegre'. La gaia ciència, o el gai saber, era l'art de compondre poesies seguint la tradició dels trobadors. Quan a mitjan segle XIX foren reinstaurats a Barcelona els certàmens poètics anomenats Jocs Florals, un poeta que hi hagués obtingut tres vegades un premi era proclamat *mestre en gai saber*, títol que obtingueren famosos poetes catalans i els mallorquins Marià Aguiló, Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover. Però fa devers vint-i-cinc anys, sembla que sobre aquest mot hi bufà el dimoni perquè passà a significar una cosa molt distinta, primer en anglès i ben aviat en castellà i català, que pot produir malestar en aquells que el tenen com a nom de família.

Humbert com a cognom català el trobam també escrit sense l'hac inicial, forma amb què no l'he trobat en cap altra llengua, però amb l'hac ens coincideix en anglès i en francès. L'ètim és un nom compost d'un hipotètic mot germànic, *huns*, que es troba en noruec amb la forma *húnn* i en antic anglosaxó com a *hûn*, que significa 'cadell', i especialment 'cadell de l'ós' i *berth* que és 'resplandor' (metafòricament 'fama') i apareix a documents catalans medievals escrits en llatí amb les formes *Hunbertus*, *Humbertus*, *Umbertus* i altres.¹⁰ Com a nom de bateig era usual a Mallorca en els segles XIII i XIV, i després caigué en desuetud.

Mach, un llinatge usual a Catalunya però no a Mallorca, si bé el tenim com a malnom a l'illa, coincideix en la forma escrita, però no el significat, amb el cognom d'origen eslau usual a Txèquia, Polònia, Alemanya i Àustria *Mach*, un hipocorístic txec del nom de bateig *Matěj*, 'Mateu'.¹¹ Si us agrada llegir articles de caire científic, sabreu que Ernest Mach és el nom del científic austríac en honor del qual es creà la unitat *mach* que equival a una velocitat igual a la del so. I així es diu que un avió supersònic ha assolit la velocitat *mach-1* quan el seu desplaçament s'igual a la velocitat del so, *mach-2* quan la dobla, etc., i s'aplica també aquesta mesura als coets portadors de satèl·lits i als míssils.

Un cognom curiós, per la seva òbvia significació, és *Malatesta*, usat talment i, a més, amb coincidència semàntica, en italià. I en francès, llengua a la que podria haver passat des

⁸ BROWN, MICHÈLE, *The New Book of First Names*, publ. per Gorgi Books, London, 1985, p. 362.

⁹ HANKS & HODGES, op. cit. p. 201.

¹⁰ V. KREMER, op. cit. p. 157.

¹¹ HANKS & HODGES, op. cit., p. 339.

del català o des de l'occità, es troben les variants *Malateste* i *Maleteste*, i també *Testemale*.¹² Sembla estrany que un nom tan poc agradable, que en principi devia ser un malnom, es convertís en llinatge, però n'hi ha d'altres que ho són tant o encara pitjors, com *Malacara*, *Cornut*, *Mesquí*, *Roí* o *Porc* i els seu derivat *Porcell*, i en francès hi ha *Testevuide* 'testa buida', *Malhomme*, 'mal home' *Maucretien* 'mal cristià' i *Jobard* 'banyut consentit', i en italià, *Mal-fatto* 'mal fet', i en castellà antic hi hagué *Cabrón*, del que no sé si en queda cap com a cognom degut al sentit insultant que agafà el mot.

El llinatge *March*, amb *ch* final, el trobam igualment escrit en anglès, però no es diu igual ni té la mateixa significació que en la nostra llengua, en la que *March/Marc* és el nom d'un dels sants evangelistes, mentre que l'anglès *March* és el nom del mes de març, si és que no procedeix, el cognom, del mot germànic *mark*, germà del nostre *marca*, amb el sentit de límit territorial, del qual n'és derivat *marquès*.

Un cognom que trobam igualment escrit en català, en francès i en anglès, i que en les tres llengües té el mateix significat, és *Millet*. La pronunciació és l'únic que no concorda del tot: /mi'yé/ en francès, i /'milit/ en anglès. Prové del mot llatí *miliatum* que significa *camp de mill*, però també podria haver-se donat, com a malnom, a un productor o venedor d'aquest cereal.

Un dels nostres llinatges més usuals, *Oliver*, el trobam, escrit talment, en anglès, en escocès, en francès, i en alemany, i amb poca variació en altres llengües. Pot provenir del nom de l'arbre, però no podem descartar que es tracti d'un nom d'origen germànic, el del llegendari paladí de Carlemany, Olivier, que el solen traduir en castellà per *Oliveros*.

Palmer és un cognom català, anglès i francès. Prové del llatí *palmarius*, i ho deien a un pelegrí que tornava de Terra Santa i duia amb ell una palma com a signe del seu pelegrinatge. Formes molt semblants s'usen en moltes llengües, però coincidència total en la forma escrita només n'he trobat en aquestes citades. De significació semblant, però referit, etimològicament, a Roma, és *Romeu*, que trobam talment escrit, com a nom i com a llinatge, en portuguès. L'equivalent castellà d'aquest cognom és *Romero*, si bé s'utilitza *Romeo* com a nom de fonts agafat directament, em sembla, de l'italià. Amb la forma *Romeu* era usual a Mallorca com a prenom en els segles XIII i XIV, i en els que seguien es feu molt rar, mentre es consolidava com a llinatge.

Un altre cas prou curiós és el del llinatge *París*, existent a Catalunya i a Mallorca, i també a França, si bé sense l'accent gràfic. Podríem pensar que un i altre, o si més no en el cas del francès, es tracta del nom de la capital de l'estat del país veí utilitzat com a nom de família, però sembla que en cap dels dos casos és així. En el nostre, l'etimologia sembla prou clara. Es tracta d'una variant del mot *Aparici*, nom donat en temps antic a la festa dels Reis, l'Epifania, mot grec que té el mateix significat que el provenent del llatí *Aparici*. En el cas del francès, Dauzat, al seu llibre sobre els cognoms de França,¹³ diu que podria representar una variant del nom propi *Patrice* (Patrici) cosa que no em sembla prou clara, i d'altra banda descarta aqueix autor que representi el nom de la capital. Un indicatiu de que deu tractar-se de noms diferents, és que com a nom de la ciutat es pronuncia /pa'ri/ i com a llinatge /pa'ris/.¹⁴

¹² DAUZAT, op. cit. p. 407.

¹³ DAUZAT, op. cit. p. 464.

¹⁴ WARNANT. LÉON, *Dictionnaire de la Prononciation Française dans sa norme actuelle*. Ed. Duculot, Paris-Gembloux, 1987, p. 884.

Pastor pot correspondre al català, al castellà, al francès, a l'anglès i a l'alemany. En francès antic s'usava aquesta forma, que amb el temps produí la variant *Pasteur*, per designar aquell qui duu a pasturar ovelles, i com a cognom fou el d'aquell biòleg que es feu tan famós per la vacuna contra la ràbia i altres descobriments científics, com la pasteurització. En anglès i en alemany s'usa *Pastor* com a cognom o per a designar el rector d'una parròquia protestant, però no amb el sentit que té el mot en la nostra llengua.

També tenim coincidències en el cas del llinatge *Sala*, escrit de la mateixa manera en castellà i en italià, i el seu plural, *Sales*, si s'escriu amb *-as* final coincideix amb el castellà i si s'escriu amb *-es* coincideix amb el francès. *Sales*, és nom de localitat catalana, i també d'una població francesa prop d'Annecy, a la Sabòia, en la qual hi va néixer Sant Francesc de Sales. *Sala* és un mot germànic que designava un edifici fet tot d'una sala gran, i que amb el temps passà a designar una casa molt gran, i finalment, també, una habitació gran. Forma part de molts de noms de lloc, alguns dels quals possiblement es formaren al voltant d'un casal o casa molt gran. A Catalunya hi ha un poble que es diu *Sala* i un nom de lloc, al Pallars Sobirà, que es diu *Salavedra*, és a dir, 'sala vella', que coincideix amb el de Castella *Saavedra*, lloc del que diuen que era oriünd Cervantes. La forma del mot *Sala* en portuguès, *Sá*, és un dels llinatges més corrents al país de l'occident de la península Ibèrica.

Vidal, derivat del llatí *vitalis* 'vital', fou usat antigament, a la nostra illa, tant per cristians com per jueus que volien catalanitzar el seu nom hebreu *Hayyim*, que significa 'vida'. En castellà s'usen les formes *Vidal* i *Vital*, més acostada, aquesta última, a la llatina, i la primera la trobam talment escrita, com a nom i com a cognom, també en portuguès, en francès, en italià dialectal i en anglès. En aquesta llengua es pronuncia de manera semblant a la nostra, però també /vi'dæl/ i /vaidl/. A l'escriptor nord-americà Gore Vidal li diuen /vi'da:l/.¹⁵

Vila i *Vilar*, procedents dels mots llatins *villa* i *villare*, els trobam, amb total coincidència gràfica, com a cognoms portuguesos, i una mica modificats, *Villa* i *Villar*, també en castellà.

Un altre, amb el que acabaré aquesta comunicació, coincideix gràficament amb cognoms i noms de lloc de molt distintes parts del món. Es tracta de *Tura*. Francesc de B. Moll indica que podria venir del germànic *Thura*, però també que podria estar relacionat amb el mot *tur* (que pot correspondre al llinatge tant corrent a Eivissa), que és el nom d'una pedra calcària i porosa, o del radical *tur* que trobam al mot *turó*.¹⁶ A prop de Terrassa hi ha el santuari de Sant Julià del Tura o d'Altura, i la Mare de Déu del Tura es venerada a Olot com a la seva patrona. Coromines opina que en el primer cas, per la documentació històrica a l'abast, el nom vertader és «d'Altura», mentre que pel d'Olot és *Tura*, nom que deu venir, del mot *tuure*, que també es troba amb la forma *turo*, que significa 'pedra tosca' i podria significar també *tosquera*, és a dir, 'lloc on hi abunda la pedra tosca', o 'pedrera de pedra tosca', (recordem que Olot està assentat en una comarca volcànica, la Garrotxa, i que pels seus voltants hi abunda aquest tipus de pedra), i cita, Coromines, els noms del Pla de Tura, a Camprodon, i Can Tura prop d'Aniol de Finestres.¹⁷

¹⁵ WELLS, J.C. *Longman Pronunciation Dictionary*, editat per Longman Group UK Limited, Essex, England, p. 764.

¹⁶ MOLL, FRANCESC DE B. *Els llinatges catalans*, Palma, 1982, p. 123 i 323.

¹⁷ Coromines, Op. cit. p. 363-364.

El llinatge *Tura* és també usual a Itàlia, i és el d'un famós pintor del Renaixement, Cosmè o Cósimo Tura. En el cas de l'italià sembla que el nom prové d'un acurçament del nom Ventura, cosa que també podria haver ocorregut en català, posat que sempre deixam la part darrera del nom, com en els casos de Bartomeu > Tomeu, Nicolau > Colau, etc. O fins i tot el cognom *Tura* català podria procedir de la forma homògrafa italiana, però crec més probable que directament no tenguin res a veure una amb l'altre.

Un origen molt distint deuen tenir el nom del riu *Tura* i de la ciutat que s'hi troba a devora, a la Sibèria, i el de la població de *Tura* a l'Uzbekistan, i el d'una serra i una població del mateix nom a l'Índia, a Assam, i *Tura* és també el nom d'un poble de la regió de Pest, a Hongria, i d'un altre a Txèquia o Eslovàquia, i també el d'un que es troba dins la província de Darfur, al Sudan, i encara el retrobam en el nom d'un puig al Kurdistan turc. És quasi segur que tots o la majoria d'aquests *Tura* procedeixen de llengües distintes i no tenen entre ells altra relació que la coincidència en la transcripció gràfica. Jo m'he trobat amb *Tura* com a llinatge de polonesos, i d'americans la família dels quals sembla que procedia de països de l'est d'Europa, cosa no gens estranya si consideram que tots els topònims que acabam de veure poden haver originat llinatges.